

DRAGINJA PERVAZ

JEDNA SEMANTIČKA PARALELA:

sh. *grdan* — eng. *great*

U *Deutsches Wörterbuch* braće Grimm za *grôsz* se kaže da je poreklom i oblikom čisto zapadnogermanski pridev i to ilustruje oblicima *grôz*, *crôz* (starovisokonemački), *grôt* (starosaksonski), *groot* (srednjonizozemski), *grât* (starofrizijski) i *grêat* (anglosaksonski), pri čemu se izražava uverenje da germanski praoblik +*grauta-* treba etimološki povezati sa posvedočenim germanskim oblikom *greuta-*.

The Oxford Dictionary of English Etymology, navodeći iste oblike, za pretpostavljeni oblik, koji daje kao +*grautaz*, kaže da je nepoznatog porekla.

The Oxford English Dictionary, istim primerima, iz istih jezika, i pretpostavljenom starotevtonskom obliku +*grauto-* dodaje i predtevtovski oblik +*ghroudo-*, uz napomenu da odgovarajućeg prideva nema u gotskom i skandinavskim jezicima.

The American Heritage Dictionary of the English Language, u svom dodatku *Indo-European Roots*, ukazuje na IE +*ghreu-*, prošireni oblik od IE +*gher-*, kao koren iz koga se, preko jednog od njegovih varijantnih oblika, germanskog +*grautaz*, razvio engleski pridev *great*.

U *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka za prideve *grd* i *grdan* konstatuje se da potiču od IE korena +*gher-*, odnosno +*ghreu-*, koji je raširen formantom *-dh-*.

Činjenica da u istočnoj i severnoj grupi germanskih jezika nema odgovarajućeg prideva, ne mora da znači da je poreklo toga prideva nepoznato. Isto tako, ni činjenica da taj pridev postoji samo u zapadnoj grupi germanskih jezika, ne mora da znači da je on zapadnogermanskog porekla, kao što se i u nekim novijim nemačkim etimološkim rečnicima, kao npr. u Klugeovom *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, o ovom pridevu još uvek govori kao zapadnogermanskoj inovaciji. Prisustvo toga prideva u jednim i njegovo odsustvo u drugim germanskim jezicima svakako predstavlja problem, problem za sebe, ali ne sprečava traganje za njegovim poreklom, tim pre što se u nekim rečnicima već upućuje na njegovo indoevropsko poreklo. Pomenutim rečnicima treba dodati Dudenovu *Etymologie (Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache)* koja ukazuje na delimično proširen IE korenski oblik +*ghreu-*

kao koren iz koga se ovaj pridev razvio u zapadnogermanskim jezicima i slične reči u drugim indoevropskim jezicima, te upućuje na litvanski glagol *grūsti* 'gristi'.

Glasovna razlika između engleskog *great* i nemačkog *gross* lako se objašnjava drugim pomeranjem suglasnika u visokonemačkom, što ujedno svedoči o postojanju toga prideva u zapadnogermanskim jezicima u vreme ovog pomeranja, dakle u periodu od V do VIII veka.

Ako se odnos suglasnika *t* i *ss* daje lako objasniti drugim pomeranjem, čini nam se da se odnos *d* : *t* : *ss* u oblicima *grdan* : *great* : *gross* može isto tako lako objasniti prvim pomeranjem germanskih suglasnika, prema onome kako ga je formulisao Jakob Grimm. Grimmov zakon istovremeno objašnjava i pomeranje IE + *gh-* u deaspirovani suglasnik *g-*, što u slučaju velara predstavlja zajedničku osobinu germanskih i baltičko-slovenskih jezika.

Glasovna sličnost nije, dakako, dovoljna da se ustanovi zajedničko poreklo reči, budući da sličnost, ili podudarnost, u glasovima može, kao što je poznato, biti posledica puke slučajnosti.

Da očekivani odnos suglasnika kod prideva *grdan* : *great* : *gross* nije slučajna, dokazuje značenje, drugi kriterij za utvrđivanje zajedničkog porekla i srodnosti reči. Ono što je zajedničko srpskohrvatskom, engleskom i nemačkom pridevu jeste ona komponenta u njihovom značenju koja se može izraziti sinonimnim srpskohrvatskim pridevom *velik* u nefigurativnoj upotrebi.

U utvrđivanju etimologije reči, glasovna rekonstrukcija danas predstavlja lakši deo posla. Za pretpostavljene oblike, međutim, ne može se sa sigurnošću tvrditi da su imali ovo ili ono značenje. Najviše što se može postići izgleda da je utvrđivanje, ili bar nalaženje, jednog zajedničkog značenjskog jezgra iz kojega su reči mogle razviti svoja značenja.

Smatra se da je IE koren + *ghreu-* označavao radnju kojom se od nečega celog ili većeg mehaničkim putem (trenjem, lupanjem, mlevenjem i sl.) dobijaju manji, ali još uvek relativno krupni i grubi delovi. Germaniskim pridevom + *grautaz* se otuda moglo opisivati nešto što je fizički krupno ili grubo, o čemu svedoče najranija značenja prideva *great* u engleskom i *gross* u nemačkom jeziku. Njihova upotreba se vezivala najpre za imenice 'so' i 'grād', označavajući, dakle, krupna zrna soli ili krupan grād, da bi se njima potom opisivale i druge stvari sličnih fizičkih svojstava, kao i krupne životinje i korpulentni ljudi. Ova značenja, kao i neka koja su iz njih izvedena figurativnom upotrebom, nisu očuvana u savremenom standardnom engleskom jeziku.

Valja, međutim, dodati da se pridev *great* u staroengleskom javlja i kao emfatični i afektivni sinonim prideva *micel*, da bi ga docnije potpuno potisnuo iz upotrebe. Ovaj pridev, koji vodi poreklo od IE korena + *meg-* ima značenje 'velik' i srodan je sa grčkim pridevom *mégas* i latinskim *magnum*. Ovde bi možda trebalo dodati da je i odgovarajući pridev u nemačkom (stvnem. *mihhil*) zamenjen pridevom *gross* i da je do iakve zamene došlo i u holandskom i u frizijskom jeziku. Engleski pridev *great*, da se njemu vratimo, dodao je, dakle, svom najranijem značenju 'krupan' pojmovno slično značenje 'velik', preuzevši ga od prideva izve-

denog od drugog IE korena. Uzgred, iz toga korena potiču gotski pridevi *mikils* i pridevi koji su se iz staronordijskog *mikill* razvili i očuvali u savremenim skandinavskim jezicima.

Zanimljivija, a možda i značajnija od ovoga je činjenica da je i u romanskim jezicima došlo do potiskivanja latinskog prideva *magnus* i da su ga iz upotrebe potisnuli oblici koji su se razvili iz latinskog prideva *grandis*. Ovaj pridev je prisutan već u anglonormanskom, ali ga u engleskom jeziku nalazimo u obliku *grand* od XVI veka, kao francusku pozajmicu u značenjima od kojih je neka preuzeo i pridev *great* u figurativnoj upotrebi, kao npr. eminentan, impozantan i sl.

U slovenskim jezicima, otuda i u srpskohrvatskom, pridevi koji su se razvili iz IE korena +*ghreu-* imaju značenja koja se, na prvi pogled, suštinski razlikuju od značenja germanskih prideva. Tako *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za pridev *grd*, koji je docnije uglavnom zamenjen pridevom *grdan*, daje sledeća značenja: 1. ohol, 2. strašan i 3. nagrđen, ružan.

Prvo od ovih značenja, međutim, nije sačuvano u *grdan*, ali je ponovo ušlo u srpskohrvatski, preko ruskog oblika toga prideva, kao pridev *gord*. Što se ovog značenja tiče, možemo samo nagađati da je 'ohol' u vezi sa nekom veličinom negativne vrste, kao npr. 'naduvenost' ili 'umišljena veličina'. Da nismo sasvim na pogrešnom tragu imamo, međutim, potvrde u jednom od staroengleskih značenja prideva *great*, ono koje se najčešće javlja kao atribut uz imenicu *heart* 'srce', a opisuje kao »*Full or 'big' with courage... or pride; proud, arrogant.*« (OED, *great*, + 4).

Paralelu za značenje 'strašan', međutim, možemo naći u srednjoholandskom glagolu *grūwen* 'užasnuti se, užasavati se', koji je nastao od varijantnog germanskog korena +*grūw-* 'ustuknuti (od straha)', kojim se, po svojoj prilici, označavalo ono kako se osećao onaj ko je bio izložen maltretiranju nekim krupnim, grubim predmetom, ili, pak, radnji koja se danas izražava glagolom *grate*: 'parati' (npr. *to grate on somebody's ears*, 'parati nekome uši') ili 'vređati'. To značenje se danas očuvalo u dijalekatskom glagolu *grue* 'groziti se, ježiti se, tresti se (od straha)', ali i u značenju prideva *gruesome* (sre. *grue*) 'užasan', odnosno 'ono što izaziva užas, strah'. (AHDEL, +*ghreu-*).

Treće značenje se moglo razviti iz značenjskog jezgra koje je u staroengleskom dalo 'krupan, grub', pa otuda 'nagrđen, ružan', ali bi se isto tako moglo dovesti u vezu i sa prethodnim značenjem, budući da strah, ili bar nelagodnost, može biti izazvan nagrđenošću, pa i ružnoćom, tako da se ovo značenje može shvatiti kao 'ono što je takve prirode da izaziva strah' kada se posmatra. Petar Skok, koji u IE korenu +*gher-* 'trti', odnosno +*gheru-*, za koji daje značenje 'oštar', vidi poreklo prideva *grd* i *grdan*, ukazuje možda na treće moguće objašnjenje, naime 'ono što je nagrđeno nekim ostrim predmetom'. Kada je reč o ranama, koje se često opisuju pridevom *grdan*, ovo poslednje objašnjenje se čini najverovatnijim, mada ni prethodna dva nisu neprihvatljiva, budući da nikakve rane nisu lepe, a da su velike rane uvek ružne i strašne.

Tokom vremena i pridev *grdan* je, međutim, razvio novo značenje, značenje 'vrlo velik, golem'. *Rječnik JAZU* ovo značenje izvodi iz značenja 'strašan', koje se, za razliku od onog kod *grd*, razvilo kao »nešto osobito« iz opšteg značenja 'nagrđen, ružan'. Drugim rečima, značenja 'strašan' prideva *grd* (hronološki starije) i prideva *grdan* (hronološki mlađe) nisu identična po sadržaju, budući da se iz ovog drugog moglo razviti novo značenje, koje se onda, ako je ovo tumačenje tačno, može parafrazirati kao 'ono što je ružno u velikom stepenu', te otuda 'veliko, golemo'. Što se toga novog značenja tiče, na njega *Rječnik JAZU* ukazuje kod prideva *grd* c. opaskom »... i dan današnji *grd* i *grdan* razlikuju se od *ružan*, *grub* tijekom što se običnije kaže o čemu veliku i strašnu nego o malenu i smiješnu« i na tu razliku ponovo upućuje kod *grdan* f.

Rječnik hrvatskoga jezika Ivekovića i Broza značenje 'golem, velik' daje kao peto po redu, ali uz napomenu »(samo o stvarima zlima)«. Skok i Vuk, međutim, ne beleže ovo značenje, mada Vuk u svom *Srpskom rječniku* imenicu *grdosija* definiše kao »što veliko, *etwas ungeheuer Grosses; hässlich, ingens*«.

Ovde bismo se možda mogli zapitati, da li u činjenici da kod Vuka nema ovog značenja prideva *grdan* nalazimo i jedno od mogućih objašnjenja zašto, s obzirom na njihovu blisku saradnju, Jakob Grimm u etimologiji prideva *gross* ne ide izvan zapadnogermanskih jezika.

Ako pođemo od hronološki najranijih značenja prideva *great* u engleskom jeziku, *gross* u nemačkom i odgovarajućih prideva u ostalim zapadnogermanskim jezicima, dakle od značenja 'krupan, grub' i nešto docnije 'debeo, glomazan, masivan, korpulentan', s jedne strane, i 'ohol', 'strašan' i 'nagrđen, ružan' kao značenja prideva *grd* odnosno *grdan*, s druge strane, zapazimo da se ovi srodni pridevi razlikuju po tome što prvi označavaju neko fizičko svojstvo, a drugi neko psihološko svojstvo, osećanje, stanje ili estetski izgled.

U značenjima prideva *grd* i *grdan*, međutim, zapažamo i jednu izrazito negativnu komponentu, pa bismo mogli zaključiti da se engleski i srpskohrvatski pridevi razlikuju i u tom pogledu. No, ako ponovo pogledamo prvobitna značenja prideva *great*, čini se da se u njima mogu razaznati dva pojma: pojam fizičke veličine i negativnog stava prema njoj. Jer, ako nešto što može biti finije, sitnije, tanje i manje, a ostaje grubo, krupno, debelo i veliko, onda se ideja negativnog nameće sama po sebi. Pored toga, dakle, što označava veličinu nekog predmeta, pridev *great* izgleda da u to vreme ujedno sugerise da je taj predmet nepoželjno ili nepotrebno tako velik, debeo ili grub. Ta negativna komponenta u značenju prideva *great* izgubila se tokom vremena, tako da on danas označava samo pojam veličine.

Pridev *grdan*, međutim, ovu negativnu komponentu, latentnu u staroengleskom pridevu, ima izvučenu u prvi plan, te označava nešto nelepo, čak strašno. I docnije, kada se u njemu bude razvilo značenje 'velik', razvije se ono uz ravnopravno, možda čak naglašeno prisustvo pojma 'negativno', tako da *grdan* ne znači samo 'velik' nego zapravo 'preterano nepotrebno, nepoželjno, neprijatno velik'.

Tokom vremena, *great* je u funkciji obeležavanja merljive, fizičke veličine zamenjen pridevima *large* i *big*, tako da se danas obično kaže npr. za polje *a large field*, a za psa *a big dog*. Ako se ipak upotrebi, pridev *great* tada ima afektivno značenje, bilo pozitivno ili negativno obojeno, jer može izražavati prijatno ili neprijatno iznenađenje, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo zbog veličine onoga što imenica izražava. Tako npr. *a great lump of meat* 'velik komad mesa' može imati i pozitivnu i negativnu konotaciju, zavisno od konteksta, dok bi kolokacija sa imenicom 'sir', *a great lump of cheese*, verovatno imala pozitivnu, a sa imenicom 'masnoća', *a great lump of fat*, najverovatnije negativnu konotaciju, što svaka ko zavisi i od značenja imenice u kolokaciji sa pridevom *great*.

Što se tiče prideva *grdan*, skloni smo mišljenju da se u sličnim slučajevima takođe radi o afektivnom značenju, ali negativnom. Primeri kao *velika kuća* i *grdna kućerina* izgleda da idu u prilog ovakvom tumačenju, pri čemu *velika kuća* predstavlja objektivnu, neutralno datu činjenicu, dok *grdna kućerina* izražava verovatno subjektivnu, ali svakako negativnu ocenu. Negativna konotacija može pri tom poticati od prideva *grdan*, sufiksa *-ina* u imenici, ili, pak, od prideva i imenice zajedno.

Pored značenja 'velik' u smislu 'velikih dimenzija', i *great* i *grdan* mogu označavati nešto veliko po broju ili količini. Tako npr. *a great number of books* ili *a great amount of food*, kojima na srpskohrvatskom odgovaraju *velik broj knjiga* i *velika količina hrane*, ali i *grdne knjige* i *grdna hrana*, pri čemu primeri sa *grdan* verovatno impliciraju neko neodobravanje ili nezadovoljstvo kod govornika ili pisca. Budući da je *great* i u ovom značenju zamenjiv sa *large*, možemo zaključiti da se i ovde radi o neutralnom kazivanju, izraženom pridevom *large*, i afektivnom stavu, pozitivnom ili negativnom, koji se izražava pridevom *great*.

Slično pridevu *grdan* i engleski pridev *great* u ovom značenju mogao se ranije, a uz neke imenice može i danas, upotrebiti neposredno uz imenicu koja predstavlja ono što se javlja, ili čega ima, u velikom broju ili količini. Tako npr. 1475: *a great people dyed* 'grdan narod je poumirao' ili 1676: *great dust they raised* 'grdnu su prašinu podigli' (OED). Prema tome, *a great army* bi se moglo prevesti kao *velika vojska* ili kao *grdna vojska*, zavisno od toga ko govori, onaj ko podiže vojsku protiv nekoga ili onaj protiv koga se vojska podiže.

Pridev *great* se danas pretežno upotrebljava da izrazi stepen u kome se nešto javlja, ima, oseća ili dešava. Tako npr.: *great happiness, care, merit, popularity, pleasure* (sreća, pažnja, zasluga, popularnost, zadovoljstvo) ili, pak, *great unhappiness, damage, ignorance, trouble, displeasure* (nesreća, šteta, neznanje, nevolja, nezadovoljstvo). Svi se ovi primeri mogu prevesti na srpskohrvatski odgovarajućim oblikom za rod prideva *velik*, ali izgleda da se samo druga grupa, grupa sa negativnom komponentom u značenju imenice, može prevesti pridevom *grdan*, bez obzira na kontekst. Ovi, kao i brojni drugi primeri, ukazuju na tendenciju prideva *grdan* da kolocira sa imenicama koje eksplicitno ili implicitno označavaju nešto negativno. Tako npr.: *grdan neuspeh, grdna nezahvalnost, grdno neznanje*, ili, pak, *grdan propust, grdna šteta, grdno zlo*. Primeri kao što su *imati grdne muke, boriti se s grdnim nevoljama, osećati grdne bo-*

love predstavljaju ustaljene izraze, od kojih se neki mogu i idiomatizirati, kao npr. *zadavati nekome grdnu glavobolju*. Iz ovoga proizilazi da se *a great surprise* može prevesti i kao *veliko iznenađenje* i kao *grdno iznenađenje*, zavisno od toga da li se radi o prijatnom ili neprijatnom iznenađenju, što se vidi iz šireg konteksta.

Dok Skok u svom *Rječniku* uz značenje 'ružan' prideva *grdan* napominje da je ono »(danas općenito)«, i dok *Rječnik* Ivekovića i Broza ukazuje na to da se pridev *grdan* u značenju 'golem, velik' upotrebljava samo »(o stvarima zlima)«, dotle ni *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* Srpske akademije nauka i umetnosti, ni *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske i Matice hrvatske, koji ovo značenje merljive ili brojive veličine, odnosno stepena, obrađuju kao prva po redu, ne ukazuju eksplicitno na ovu tendenciju prideva *grdan* da se javlja sa 'negativnim' imenicama. Pa ipak, primeri kojima ilustruju ova značenja uglavnom sadrže imenice sa negativnim semantičkim obeležjem, kao npr.: *mrlja, topuzina, tama, sramota, neprilika* ili, pak, *modrica, kletva*. U slučajevima kada imenica ne spada u ovu kategoriju, već u kategoriju inherentno neutralnih imenica, širi kontekst pokazuje da se *grdan* upotrebljava zbog te svoje negativne konotacije, kao npr.: »Đaci Velike škole u grdnoj množini . . . sede po kavanama« (*Rečnik* MS i MH). Otuda se čini opravdanom pretpostavka da je u ovakvim slučajevima *grdan* nosilac negativnog, kritičkog stava govornika ili pisca, što se samo potvrđuje kontekstom.

Ovim radom obuhvaćena su samo ona značenja koja su zajednička pridevima *great* i *grdan*, ona kojima se izražava pojam 'velik' u pogledu dimenzija, brojnosti i stepena, a ne i ona značenja koja su karakteristična samo za *great* ili samo za *grdan*. Ovde bismo mogli još dodati da se značenja 'strašan' i 'ružan' prideva *grdan* očigledno ne mogu prevoditi pridevom *great*, da se sva značenja prideva *great* ne mogu prevoditi pridevom *grdan*, ali da se skoro sva značenja toga prideva, ne samo ona o kojima je ovde bilo reči, mogu prevoditi pridevom *velik*, koji na skali vrednosti zauzima neutralnu poziciju kao i *great*. U takvim slučajevima se pozitivnost ili negativnost pojma izražava samom imenicom, kao npr.: *a great poet — velik pesnik, a great liar — velik (grdan) lažov*.

Kolokacioni raspon i kolokacione restrikcije prideva *great* i prideva *grdan* nesumnjivo zavređuju dalja i dublja istraživanja.

IZVORI

- The American Heritage Dictionary of the English Language*. William Morris, editor. Boston, 1973.
- Die Etymologie der deutschen Sprache. Das Herkunftswörterbuch*. Bearbeitet von Günter Brosdowski et al. Duden Band 7. Mannheim, 1963.
- GRIMM, Jakob und Wilhelm. *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig, 1935.
- IVEKOVIĆ, F. i BROZ, Ivan. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, 1901.
- KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Srpski rječnik*. Beograd, 1935.
- KLUGE, Friedrich. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, 1957.

The Oxford Dictionary of English Etymology. Edited by C. T. Onions. Oxford, 1966.
The Oxford English Dictionary (1884—1928). Edited by Sir J. A. H. Murray *et al.*
Oxford.

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Srpska akademija nauka i
umetnosti. Beograd, 1965.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Matica srpska i Matica hrvatska. Novi
Sad — Zagreb, 1967.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Jugoslavenska akademija znanosti i umjet-
nosti. Zagreb, 1887—1891.

SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Jugoslavenska
akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1971.

S u m m a r y

A SEMANTIC PARALLEL:

Sc. *grdan* — Eng. *great*

The paper argues for a common Indo-European origin of the adjectives *grdan* and *great* in SC and English respectively, and compares the semantic development of one component they have in common, that of non-figurative magnitude. It also attempts to trace the origin of the negative connotation of *grdan*, which is absent in *great*. On a scale of values, *great* is neutral and collocates with both 'positive' and 'negative' nouns (e.g. *happiness-unhappiness*), while *grdan* seems to be colloationally restricted to 'negative' nouns. In collocations with nouns such as *surprise*, which are inherently neutral, *grdan* is still likely to have a negative connotation.